

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬОГО СПРИЙМАННЯ У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРОВАНОГО ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ТА ПРЕДМЕТІВ ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ

У статті розглядається проблема розвитку художнього сприймання у процесі інтегрованого вивчення літератури та предметів естетичного циклу.

З усіх відомих мистецтв від першого й до випускного класу в школі вивчається тільки література.

Порівнюючи її з іншими видами мистецтва, потрібно зазначити, що вона має певну своєрідність, у зв'язку з чим ми нерідко зустрічаємо слововживання "мистецтво і література", яке підкреслює її спільність та відмінність від усіх інших видів мистецтв.

Говорячи про мистецтво, потрібно зазначити, що це – форма духовної активності людини, вона й супроводжує людину на всіх етапах розвитку, починаючи від часу її перетворення з істоти біологічної в істоту духовну. Різноманітність видів мистецтва виступає свідченням різноманітності форм, в яких стало можливим вираження людської духовності. При цьому твір мистецтва може виступати у вигляді реального, матеріального предмета – скульптурної фігурки, картини, будинку, тобто того, чим ми милуємось при зоровому сприйманні. В іншому випадку твір мистецтва розкривається перед нами в часовому плані – при слуханні музики, при читанні вірша, оповідання або повісті. Якщо в першому з названих нами прикладів сприймання твору відбувається одноомовно, то в другому – воно характеризується поступовістю проникнення в духовний зміст, який несуть події, деталі, ситуації та образи твору літератури, музичні образи симфонії тощо.

Більш конкретно розглянути спільне й відмінне, що притаманне різним видам мистецтва, нам допоможе такий приклад.

Найвідоміша сцена "Іліади" Гомера – прощання Гектора зі своєю дружиною Андромахою, яка прикипіла до нього і просить, плачучи, щоб він залишився на вежі. Зворушений і схвилюваний прощанням, Гектор відчуває, що Троя упаде, і йому особливо боляче від того, що його дружина стане рабинею. І він – воїн, захисник Трої – заспокоює дружину і, цілує дитину, молить богів, щоб син виріс гідною людиною, а сам іде до бою.

Зображена сцена, створена генієм Гомера, сповнена особливої глибини людяності. Трагізм людської долі, відображений у поемі, нікого не залишає байдужим. Це прощання знайшло відображення в картині художника – сина українського селянина А. Лосенка, якого називали Ломоносовим російського живопису. На картині А. Лосенка "Прощання Гектора з Андромахою" Гектор однією рукою "ніжно торкається до сина, а другу патетично простер до неба" [1: 24].

Те, що письменник зображує за допомогою слів, художник передає іншими засобами: фарба на картині перетворюється як фарба – у єдність кольорових співвідношень вона перетворюється в колір, і вираз обличчя, очей, застиглому моменту руху – все говорить про людську трагедію, гіркоту прощання, біль і муку Андромахи та про прагнення Гектора затамувати свої почуття, щоб перед дружиною й сином здаватися впевненим та непохитним.

Саме в такому вигляді момент прощання, відображений Гомером, втілюється на картині, яка постає перед нами, мов навіки застигла мить болю, трагедії і людського відчаю від усвідомлення невідворотності біди.

На початку другої світової війни в нашій країні з'явилася пісня "Вставай, страна огромная" і картина "Мати-вітчизна кличе", які передавали тривогу й заклик до бою та віру в перемогу над ворогом різними засобами: поетичним словом, звучанням закличної і схвиленої мелодії, виразністю малюнка-заклику.

Світ мистецтв називають світом десяти муз ще з античних часів [2]. Показово, що багато з них пов'язано з мистецтвом слова: Калліопа – муза красномовства, Полігінія – муза урочистої поезії, Ерато – муза лірики кохання, Талія – муза комедії, Мельпомена – муза трагедії [3: 6]. Це свідчить про особливу роль літератури в розвитку всіх інших видів мистецтва – вона стимулює їх розвиток, має могутній вплив на розвиток мистецтва взагалі.

А інтегрований підхід до вивчення літератури й образотворчого мистецтва, літератури і музики в V-VIII класах дає можливість поглибити розуміння кожного з названих предметів і, головне, збагатити здатність художнього сприймання учнів.

Дослідження проблеми використання суміжних видів мистецтв – питання не нове. Починаючи з першої половини 20 століття, її досліджували В.В. Голубков, Є.М. Колокольцев, розгляду цього питання присвятили свої роботи й сучасні методисти-дослідники Н.Й. Волошина, О.М. Бандура, С.О. Жила.

Сьогодні, проводячи уроки літератури, учителі залучають для більш повного й насиченого подання матеріалу музичні твори, твори живопису, які у свій час впливали на смаки і вподобання автора, на його ідеали, допомагали створювати колоритні, насичені образи.

Будь-який із видів мистецтва створює художній образ своїми засобами, а сам образ у кожному випадку має особливості, що є спільними для всіх видів мистецтва. І ця узагальнююча образна закономірність – виражати узагальнення через конкретне – є одним із чудових засобів розвитку образного мислення учнів і разом з тим – показником сформованості такого мислення і здатності художнього сприймання. Тому так важливо використовувати різні види мистецтва при вивченні літератури.

Наприклад, вивчення уривка з твору М. Коцюбинського "Ранок у лісі", на думку Є. Пасічника, доцільно поєднати з короткою розповіддю про художника І. Шишкіна й аналізом його картини "Ранок у сосновому лісі"; прослуховуванням твору М. Мусоргського "Світанок над Московою-рікою". Це допоможе учням глибше сприйняти красу опису літнього ранку, зрозуміти, що таке пейзаж, особливості часової послідовності в описі природи, передавати голосом "думки і почуття, що пронизують твір" [4: 157].

Так само при вивченні вірша В. Сосюри "Весна" використовуються картини М. Ткаченка "Весна" та С. Васильківського "Бездоріжжя". У цілому ж використання різних видів мистецтва при вивченні літератури стало одним із загальнонавчальних методичних прийомів, що допомагає глибше сприйняти глибинний зміст образів літератури.

Звідси і стає зрозумілим необхідність отримання знань та поєднання їх із мовою живопису, із мовою музики, із мовою інших видів мистецтва під час вивчення творів літератури.

У старших класах, де інші види мистецтва не вивчаються, є можливість інтегрованого вивчення творів рідної й зарубіжної літератури, яке, до речі, є і в середній шкільній ланці. А тому елементи інтегрованого підходу до вивчення літератури та елементи компаративного аналізу творів мають певну методичну спорідненість. Для прикладу розглянемо балади А. Міцкевича та Т. Шевченка на уроках літератури.

Спільність мотивів, близькість за змістом та образним наповненням – ось що об'єднує балади А. Міцкевича і Т. Шевченка. Народні мотиви проходять крізь ці твори, вони споріднюють між собою "Рибку" А. Міцкевича і "Причинну" Т. Шевченка.

Трагізм сюжету, людську драму, типовість образів ми бачимо у написаних різними мовами творах.

У баладах А. Міцкевича, так само як і в Т. Шевченка, центральною постаттю виступає жінка. Це типовий образ простої дівчини, безпосередньої у своїх почуттях. Вона довірливо покохала пана, що в умовах тогочасної дійсності привело дівчину до загибелі. Вона збезчещена, а пан умиває руки, готуючись до весілля з панною. Довіра і відданість коханому примушують її терпіти всі утиски і насміхання з надією на щасливе майбутнє. Але щастя не для простої людини. Дівчина розуміє, що пан її зрадив, і, не маючи сили перенести таку біль, перетворюється на рибку. Єдине її щастя – це дитина, яку вона потай годує. Образом щирої, відданої дівчини протиставлений пан, образом якого поет засвідчував жорстоке ставлення людей панівного класу до простих людей, наругу над кращими людськими почуттями.

Героїня балади бореться за своє щастя, і силою фантастики наділений образ карає пана і його наречену – їх перетворено в камінь:

Лиш піднеслась з долини
Скеля будови чудної, –
Зовсім немов дві людини
Стали й завмерли обоє.

[5: 55]

Образи балади реалістичні. Дівчина, дитина, слуга – типи простих людей того часу. І сама трагедія жінки в баладі змальовується не як винятковий випадок, а як явище, що характеризує життя верхівки тогочасного суспільства. Отже, і перетворення, і загибель дівчини – не випадкові. Вона стає жертвою розпусти панів. Причини її смерті і помсти соціальні, і вирішити їх дуже нелегко.

Подібний підхід до зображення людської долі ми зустрічаємо і в українській літературі.

Пошуки щастя і боротьба за щасливе життя, намагання подолати соціальні та побутові перешкоди, доля і трагічна загибель героїнь – саме ці теми ми зустрічаємо в баладі Т. Шевченка "Причинна".

Використовуючи баладну фантастику, народну казковість, автор розкриває силу пристрасті людини, її життєві прагнення. У центрі уваги постає людина з її глибокими почуттями і мріями. Наповнюючи баладу традиційним українським колоритом, автор змальовує розгорнуті романтичні пейзажі. Саме із зображення Дніпра в негоду починається балада "Причинна":

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива.

[6: 15]

На фоні цієї карти вимальовується постать "причинної" – людини, що носить у собі глибокі почуття та пристрасть. Розлука з коханим, самотність призводять дівчину до відчаю. Її уява малює сумні картини загибелі коханого "на чужому полі". Поет висловлює уболівання, співчуття молодій дівчині:

Така її доля...О, боже мій милий!
За що ж ти караєш її молоду?

[6: 16]

Поява русалок, ігри, співи та танці – це засоби народної фантастики, за допомогою яких поет зобразив загибель чулої та вразливої дівчини. Загибель людини і краса природи – два неподільні мотиви в баладах. Т. Шевченко підносить моральну силу простої людини. Незважаючи на фантастику балади, в ній пробивається життя – правда одвічного і невтомного шукання людиною своєї долі. Саме у баладі "Причинна" створено образ дівчини, сповненої справді великого почуття та прагнення до життя. Автор ставить запитання – чому гине людина? І саме в останніх рядках, де зображена картина спокійної, чарівної природи, тихий ранок, "ідуть дівчата в поле жати", поет дає відповідь – людині є для чого жити. Радість, співи, краса сонячного ранку – це картина, в якій автор відтворює життєву силу народу.

Саме завдяки мальовничості пейзажів, мелодійності вірша і актуальності образу "Причинна" приваблювала багатьох композиторів та переспівувалась у народній творчості. М. Лисенко поклав на музику вступну частину

балади – "Реде та стогне Дніпр широкий". Саме ці слова увійшли великою кількістю версій до народних пісень та переспівів.

Балади Т. Шевченка і А. Міцкевича, про які ми вели мову, різні за своїм змістом, спрямуванням і стильовими прикметами, але їх між собою об'єднує казково-фантастичний елемент і народнопоетична символіка, в основі якої лежить антитеза життя і смерті.

Спільним є і поетизація високих, світлих, благородних поривань, утвердження думки про важку боротьбу, яку доводиться вести в ім'я утвердження у житті добра, правди, краси і любові.

Рекомендуємо провести шкільний літературний вечір на тему "Співзвучність балад А. Міцкевича і Т. Шевченка".

Для більш повноцінного сприймання балад на вечорі необхідно використати ілюстрації до згаданих творів, а також твір М. Лисенка, як музичний супровід авторської думки про життя і долю людей на фоні неспокійної природи, яка так схожа з виразом життя, у який потрапляють молоді героїні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Підлісна Г.Н. Світ античної літератури. – К.: Наукова думка, 1981. – 200 с.
2. Сморж Л.О. Світ десяти муз. – К.: Мистецтво, 1973. – 215 с.
3. Старкова З.С. Література и кино. – М.: Просвещение, 1978. – 96 с.
4. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. - К. : Ленвіт, 2000. – 383 с.
5. Міцкевич А. Ода молодості . Поетичні твори. – К.: Веселка, 1984. – 162 с.
6. Шевченко Т.Г. Кобзар. – К.: Дніпро, 1985. – 640 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.03.2005 р.

Халін В.В. Развитие художественного восприятия в процессе интегрированного изучения литературы и предметов эстетического цикла.

В статье рассматривается проблема развития художественного восприятия в процессе интегрированного изучения литературы и предметов эстетического цикла.

Khalin V.V. The Development of Artistic Perception in the Process of the Integrated Study of Literature and Other Subjects of the Aesthetic Unit.

The article features the issue of the development of artistic perception in the process of the integrated study of literature and other subjects of the aesthetic unit.